

KİTAP TANITIMI/ BOOK REVIEW

Prof. Dr. Bekir KOÇ, *Osmanlı Modernleşmesi ve Midhat Paşa, Tuna Vilayeti Meclisleri ve Yeniden Yapılanma Çabaları, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2021, 384 sayfa, ISBN: 9786254052323*

Yasemin Zahide EROL*

Makale Bilgisi

Başvuru: 28.03.2021
Kabul: 31.03.2021

Article Info

Received: March 28, 2021
Accepted: March 31, 2021

XIX. yüzyıl Osmanlı siyasetinin önemli isimlerinden olan Midhat Paşa'nın (1822-1884), şüphesiz Türk modernleşmesi üzerindeki etkisi büyüktür. İki kez sadrazamlık, Şûra-yı Devlet reisliği, Adliye Nazırlığı, Niş, Tuna, Bağdat, Selanik, Suriye ve Aydın valilikleri yapan Midhat Paşa başarılı bir devlet adamı olmakla kalmayıp, aynı zamanda Türk modernleşme tarihinde öne çıkan isimlerden biri olmuştur. Kanun-ı Esasi'nin de hazırlanmasında emeği geçen Midhat Paşa'nın hem taşrada hem merkez idaresinde gerçekleştirdiği daha önce denenmemiş uygulamalar modernleşmenin ve meşrutî idarenin kurulması yolunda önemli adımlardır. 1861'de Balkanların en sorunlu vilayetlerinden Niş'e vali olarak atanan ve valilik yaptığı süre boyunca maliyeden bayındırlık işlerine, asayıştan sosyal hizmetlere kadar önemli işlere imza atan Midhat Paşa'nın bu uygulamaları, merkezin dikkatini çekmiş, 1864 yılında, kendisinin de katkısıyla hazırlanan Tuna Vilayeti Nizamnamesi ilan edilmiştir. Pilot bölge olarak Niş, Silistre ve Vidin eyaletlerinin birleştirilmesiyle oluşturulan Tuna Vilayeti'nin valiliğine tayin edilen Midhat Paşa, yaklaşık üç buçuk yıl kaldığı Tuna'da Vilayet Nizamnamesi'ni başarılı bir şekilde uygulamış ve başka vilayetlerde de yaygınlaşmasına öncülük etmiştir. Söz konusu eser, Midhat Paşa'nın bu uygulamalarını, yeniden yapılanma çabaları çerçevesinde ayrıntılarıyla ele almaktadır.

* Arş. Gör., Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Tarih Bölümü, Yakınçağ Tarihi Anabilim Dalı, yaseminzahideerol@gmail.com

Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü öğretim üyesi Prof. Dr. Bekir Koç'un¹ kaleme aldığı *Osmanlı Modernleşmesi ve Midhat Paşa: Tuna Vilayeti Meclisleri ve Yeniden Yapılanma Çabaları* adlı çalışma, önsözde belirtildiği üzere birkaç aşamadan geçerek son şeklini almıştır. Çalışmanın temelini, yazarın 2002 yılında tamamladığı “Midhat Paşa (1822-1884)”² adlı doktora tezi oluşturmaktadır. Tezden sonra Midhat Paşa'yı ve Midhat Paşa'nın Tuna Valiliği esnasında hayata geçirdiği bazı uygulamaları konu alan çeşitli makaleler akademik dergilerde yayınlanmış olup, son olarak Tuna Vilayeti Meclislerinin kapsamlı bir şekilde incelenmesi sonucunda çalışma son şeklini almıştır.

384 sayfadan oluşan kitap, Önsöz ve Giriş'ten başka üç bölümden meydana gelmektedir. Birinci Bölüm “*Osmanlı Modernleşme Çabalarının Zamanı, Koşulları ve Niteliği Üzerine*”; İkinci Bölüm “*Eyaletten Vilayete Osmanlı Taşrası ve Tuna Vilayeti*”; Üçüncü Bölüm ise “*Osmanlı Modernleşmesine Tuna'dan Açılan Pencere*” başlıklarını taşımaktadır. Kitabın sonunda ise Sonuç, Ekler ve Kaynakça ile Dizin yer almaktadır.

Kitabın Giriş bölümünde (s.1-26) öncelikle Tuna Vilayeti'nin kuruluşu, sosyo-ekonomik yapısı ve politik önemine kısaca değinildikten sonra Midhat Paşa hakkında bilgi verilmiştir. Ardından, idare, vilayet umumi, belediye ve yargı meclisleri ile bu meclislerde görev alan temsilcilerin kimler arasından ve ne şekilde belirleneceğiyle ilgili prosedürden bahsedilerek çalışmanın da ana konusunu oluşturan Midhat Paşa'nın Tuna Vilayeti'nde hayata geçirdiği meclis ve diğer yenilikçi faaliyetleri hakkında bir ön değerlendirme yapılmıştır.

On sekizinci yüzyılın sonlarından, Midhat Paşa'nın Tuna valiliğine tayin edildiği 1860'lı yıllara kadar geçen dönemin anlatıldığı Birinci Bölüm'de (s.27-90) ise öncelikle Osmanlı modernleşmesini tetikleyen sebepler üzerinde durulmuştur. İlk olarak, Avrupa'nın düşünsel, politik, ekonomik ve teknolojik olarak avantajlı konuma geçmesine sebep olan faktörler, Sanayi Devrimi sürecinde büyük devletlerin sömürge yarışı, milliyetçilik akımının ve büyük güçlerin etkisiyle çıkan ayrılıkçı ayaklanmalar gibi Osmanlı Devleti'ni modernleşmeye zorlayan dinamikler ve tüm bu gelişmeler karşısında Osmanlı Devleti'nin Nizam-ı Cedid'den Yeni Vilayet Nizamı'na kadar geçen dönemde

¹ Lisans eğitimini Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü'nde tamamlayan Prof. Dr. Bekir Koç, Yüksek Lisans ve Doktora eğitimini yine aynı üniversitenin Sosyal Bilimler Enstitüsü Yakınçağ Tarihi Anabilim Dalı'nda sürdürmüştür. Halen aynı bölümde öğretim üyesi olan Prof. Dr. Bekir Koç'un Midhat Paşa ve uygulamalarına ilişkin başka yayınları da bulunmaktadır.

² Bekir Koç, “Midhat Paşa (1822-1884)”, *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmış Doktora Tezi*, Ankara 2002, 234 s.

giriştiği modernleşme çabalarının niteliği ele alınmıştır. Bölümün devamında ise Midhat Paşa'nın hayatına ve Tuna Valiliğinden önceki görevi olan Niş Valiliği ve buradaki uygulamalarına yer verilmiştir.

İkinci Bölüm'de (s.91-147) Tanzimat'ın ilanından sonra mali ve idari reformlar çerçevesinde kurulan taşra meclisleri ve 1864 Vilayet Nizamnamesi ilan edilinceye kadar geçen dönemde bu meclislerle ilgili yapılan düzenlemeler ile taşrada yeniden yapılanma çabaları anlatılmaktadır. 1864 Vilayet Nizamnamesi'nin ilanı, içeriği ve nizamnamenin öngördüğü meclislere de yine bu bölümde yer verilmiştir.

Kitabın üçüncü ve son bölümü (s.149-295) ise tamamıyla Midhat Paşa'nın Tuna Vilayeti'ndeki faaliyetlerine ve meclislere ayrılmıştır. İlk olarak Vilayet Nizamnamesi'nin öngördüğü meclisler sisteminin önemli parçalarından olan ve vilayetin mülkiye, maliye, hariciye, nafia ve ziraatine dair konuları müzakere edecek olan Vilayet İdare Meclisi'ne değinilen bu bölümde, neredeyse tüm kazalarda faaliyete geçirilen belediye meclisleri ile ilk taşra belediye meclislerinin bazı faaliyetlerine değinilmiştir. Belediye meclislerinden sonra Midhat Paşa'nın Tuna Vilayeti'ndeki diğer yenilikçi uygulamaları ve düzenlemeleri üzerinde duran yazar, bu uygulamaları ayrı başlıklar halinde detaylarıyla açıklamaktadır. Öncelikli görevi vilayet ve bağlı yerleşim birimlerinde kurallara aykırı bir durum meydana geldiğinde hemen müdahale edip, olayla ilgili istihbari nitelikli araştırma yaparak bilgi vermek olan “teftiş memurluğu” uygulaması; yurttaşların her konuda istek ve şikayetlerini iletebildikleri, vatandaş ile devlet arasında bir tür irtibat bürosu işlevi gören “merkez odası” uygulaması; vergilerin askeri görevlilerden bağımsız olarak sivil vergi memurları tarafından tahsil edilmesini sağlayan “tahsildarlık” uygulaması bu bölümde bahsi geçen uygulamalardan bazılarıdır.

Bu bölümde Midhat Paşa'nın idari ve mali uygulamaların yanı sıra ahalinin yararını gözetken, halkın lehine olan uygulamaları dikkat çekicidir. Vergilerin taksitlendirilerek uzun vadede daha kolay ödenmesinin sağlanması, aynı şekilde Kıpti vergisinin de taksitlendirilmesi, Memleket Sandıkları'nın kurularak çiftçilere uygun kredi olanağı verilmesi, zahire pazarlarının kurularak köylünün ürününü daha az zahmetle ve mağdur olmadan satmasının sağlanması, tüccar ile köylü arasında yapılan ürün sözleşmelerinin güvenli hale getirilmesi, hayvan hırsızlığının önüne geçebilmek amacıyla satılmasına karar verilen büyükbaş hayvanlar için muhtardan tezkire alma zorunluluğu getirilmesi, mültezimlerin köylüyü suiistimal etme alışkanlığının önüne geçilmesi, devlet görevlilerinin görevleri esnasında kendileri ve hayvanlarının ihtiyaçlarını köylüden para ödmeden almalarının önüne geçilmesini sağlayan “misafir kâğıdı” uygulaması bu uygulamalardandır. Bunların yanında fakir ve

kimsesiz çocuklara barınma-meslek edinme imkânı tanıyan ıslahhanelerin Tuna'da da kurulması, fakir ve yaşlılara ücretsiz hastane, imarethane, eczane imkânı verilmesi, Rusçuk kadın hastanesinin açılması, evlilik masraf ve prosedürlerinin azaltılmasına dair çabalar, yol ve köprülerin daha hızlı yapılabilmesi için ahaliye düşen görevlerin düzenlenmesi de Midhat Paşa'nın söz konusu uygulamaları arasındadır. Bunlara ek olarak, daha konforlu bir karayolu ulaşımı ve posta hizmetleri için Tuna, Rusçuk ve Niş'te faaliyete geçirilen araba şirketlerinin ve Rusçuklulara et temin etmek üzere kurulan "geçici celep şirketi"nin kurulması, Zaptiye yardım sandığının oluşturulması, para cezalarının tahsiline ve mahkemelerce tahsil edilen harç ve vergiler ile tapu işlemlerine dair düzenlemeler gibi uygulamalar da bu bölümde bahsi geçen uygulamalardandır. Vilayette faaliyete geçirilen matbaa ve Tuna Vilayeti gazetesi *Tuna* hakkında bilgilerin de verildiği bu bölüme Vilayet Umumi Meclisi ve meclis kararları anlatılarak son verilmiştir.

Sonuç (s.297-301) bölümünde eserin genel bir özeti yapılırken, ekler kısmında Tuna Vilayeti Nizamnamesi ile çeşitli arşiv belgelerine yer verilmiştir. Ekler (s.303-340) kısmından sonra gelen kaynakça (s.341-357) ise "arşiv vesikaları", "matbu vesikalar ve süreli yayınlar" ile "kitap, makale ve tezler" olarak gruplandırılmıştır. Çok sayıda arşiv belgesinden yararlanılarak hazırlanan bu çalışma, düstur, salnameler ve Tuna Vilayeti gazetesinin pek çok nüshası da kullanılarak zenginleştirilmiştir. Ayrıca konuyla ilgili kitap, makale ve tez gibi çeşitli akademik çalışmalardan da faydalanılmıştır. Kitap dizin (s.359-368) ile son bulmaktadır.

Sonuç olarak, XIX. yüzyıl Osmanlı tarihinde önemli bir şahsiyet olan Midhat Paşa'yı konu edinen bu çalışmada Midhat Paşa'nın Tuna valiliği esnasında hayata geçirdiği ve daha sonra imparatorluğun başka bölgelerinde de uygulamaya konulacak olan başarılı uygulamaları bir bütünlük içinde, açık ve anlaşılır bir dille anlatılmıştır. Midhat Paşa'nın modern ve daha önce denenmemiş uygulamalarını, ulaştığı başarıyı ve Osmanlı yeniden yapılanma çabalarına olan katkısını tüm ayrıntılarıyla ele alan bu çalışma arşiv belgeleri, salnameler ve talimatnamelerin yanı sıra çeşitli akademik çalışmalarla desteklenmiş ve tablolarla zenginleştirilmiştir. Söz konusu eser, konuyla ilgili çalışmaların azlığı sebebiyle büyük önem taşımaktadır. Kitap, her ne kadar Midhat Paşa'nın Tuna Vilayeti'ndeki düzenlemelerini konu edinmişse de Midhat Paşa'nın hayatına ve siyasi tutumuna ışık tutması bakımından biyografik bir nitelik de taşımaktadır. Özetle, söz konusu çalışmanın alanında faydalı ve mutlaka görülmesi gereken bir eser olduğunu söylemek mümkündür.

